

Чернівецька загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів ОРТ № 41

**Дослідницька робота
«Повстання у Варшавському гетто »**

в межах підготовки до Маса Шорашим 2015 р.

Автори:

*Міцкан Олексій,
Єфімова Олена,
учні 11 класу*

Вчителі-консультанти:

Герасим Н.П.,
Карімова А.Г.

Чернівці, 2015

Зміст.

1. Вступ
2. Повстання у Варшавському гетто.
  - Передумови повстання.
  - Хід повстання .
  - Наслідки повстання .
3. Висновки.
4. Список використаної літератури.

Вступ

Питання спротиву євреїв проти національного геноциду сьогодні є одним з найбільш пріоритетних до вивчення історичною наукою. Факт єврейської антинацистської боротьби опинився у колі уваги істориків ще на заключному етапі Другої світової війни. На той час поряд із описом реалізації нацистською Німеччиною політики переслідування євреїв, етапів еволюції антисемітської політики, організації апарату переслідування і знищення, діяльності різних гілок влади у Третньому Райху, дослідники зосереджували головну свою увагу навколо дослідження актів саме активної збройної боротьби євреїв проти нацистів.

Історія збройної боротьби є найбільш яскравою сторінкою єврейського Опору. Для нас ця проблема має особливе значення з огляду на те, що в українському суспільстві існує стереотипне сприйняття євреїв у роки Голокосту виключно як жертв, що скорилися своїй трагічній долі.

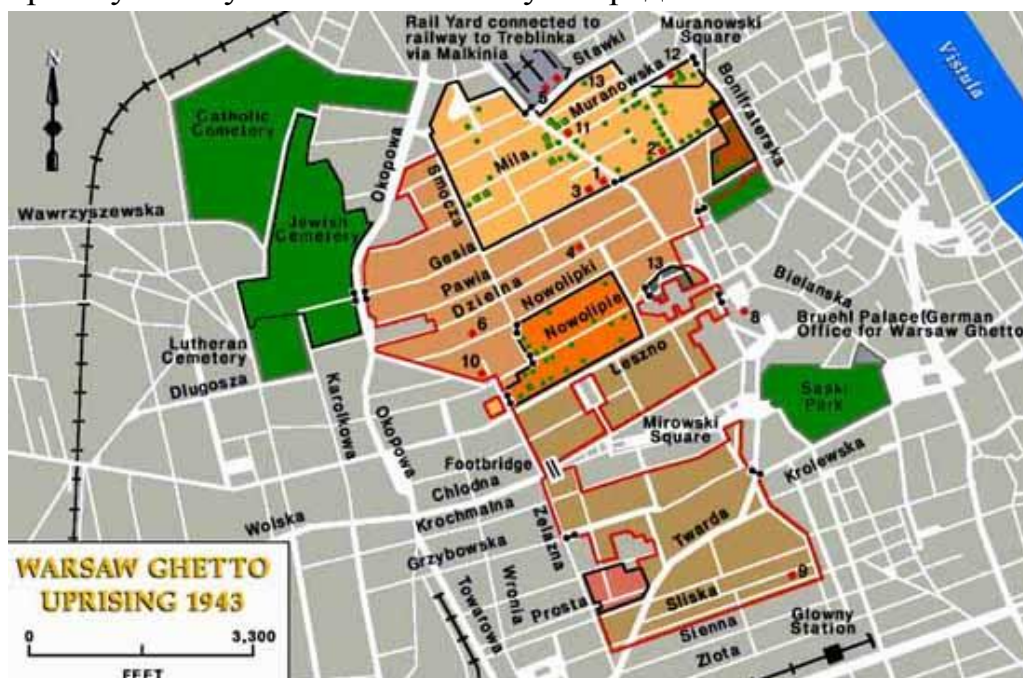
Символом єврейського Опору стало повстання у Варшавському гетто. Воно було першим народним виступом на території міста в окупованій нацистами Європі. Приклад повстанців Варшавського гетто надихнув на боротьбу в'язнів інших гетто та таборів.

Дослідженню проблеми збройної боротьби євреїв у часи Голокосту присвячені роботи Р.Айнштайна «Еврейское сопротивление в оккупированной нацистами Восточной Европе», Ш.Краковского «Борьба обреченных. Еврейское вооруженное сопротивление в Польше», И.Альтмана «Жертвы ненависти. Холокост в СССР. 1941-1945», матеріали сайтів Яд Вашем та Державного меморіального музею Голокосту у Вашингтоні.

Метою нашого дослідження є ознайомлення з історією повстання у Варшавському гетто та підготовка до участі у Маса Шорашим.

Повстання у Варшавському гетто

Повстання у Варшавському гетто — збройне повстання єврейських підпільних організацій на території Варшавського гетто, під кінець його ліквідації німцями в рамках операції Рейнхард (дії для знищення польських євреїв в рамках «остаточного вирішення»). Створена тут Єврейська бойова організація придбала невелику кількість зброї, організувала підпільне виготовлення ручних гранат і бомб. 18 січня 1943 р. підпільники зчинили гітлерівцям відкритий збройний опір і не дозволили відправити на знищення чергову партію в'язнів гетто. 19 квітня, застосовуючи артилерію і бронемашини, нацисти почали планомірну ліквідацію гетто. У ході повстання, що продовжувалося до 16 травня 1943 р., загинуло 7 тисяч єврейських бійців, що віддали перевагу смерті, а не покірності. Разом із ними брали участь у повстанні і загинули представники польського народу.

Карта гетто¹

Передумови повстання

У грудні 1939 року у Варшаві було створено Єврейський військовий союз, до складу цієї організації увійшли праві сіоністи-ревізіоністи, активісти «Бейтар», ряд колишніх військовослужбовців польської армії.

Після створення Варшавського гетто в жовтні 1940 року, на території гетто продовжували діяльність суспільно-політичні об'єднання та нелегальні організації різної спрямованості та чисельності.

¹ Єврейська віртуальна бібліотека. Режим доступу:
<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/images/maps/warghetmap.jpg>

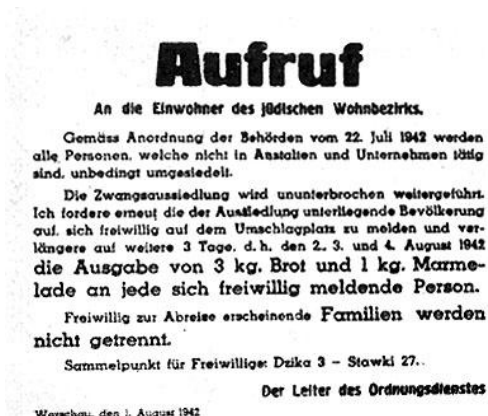
Після створення Польської робітничої партії в січні 1942 року, у Варшавське гетто були спрямовані уповноважений ЦК ППР Юзеф Левартовській і кілька польських комуністів. Вони повинні були активізувати антифашистську діяльність в гетто і встановити зв'язок з діючим в гетто антифашистським підпіллям. Надалі, в гетто був налагоджений випуск і розповсюдження листівок, однак відсутність зброї не дозволяло розпочати збройні акції.

У період до весни 1942 року діяльність підпільних організацій здійснювалась у різних формах (організаційна діяльність, збір і поширення інформації, випуск листівок, підробка документів, контрабанда продовольства для жителів гетто), але не включала збройні форми опору. Наприкінці березня 1942 р. в гетто пройшла конференція представників робітничих партій, присвячена питанням об'єднання опору.

Бунд був однією з найстаріших і найбільш організованих партій в довоєнній Польщі. Її молодіжний осередок Цукунфт в гетто налічував близько 200 осіб. Бунд відмовлявся від координації дій з комуністами і в партії були сильні антирадянські настрої. На конференції представники Бунду відмовилися входити в блоки з іншими партіями і розкривати перед членами інших партій та організацій свої військові секрети.

У єдиний Антифашистський блок, створений в березні 1942 року, увійшли Хашомер-Хацаїр, Дрор і обидві фракції Поалей-Сіон. Бунд організував свою власну бойову групу «Самооборона». Поза блоком залишилися також «загальні сіоністи». У травні 1942 року гестапо розкрило комуністичну організацію в гетто, заарештувало і вбило її керівника Анджея Шмідта (справжнє ім'я - Пінхас Картин).

22 липня 1942 німці почали здійснення операції «Рейнхард», в ході якої під виглядом «переселення» почалося транспортування жителів гетто в концтабір Треблінка для знищення.

Оголошення про скликання євреїв для депортації. Серпень 1942 р.²

23 липня 1942 р. відбулася нарада 16 підпільних організацій і політичних партій, що діяли в гетто, на якому Ю.Левартовський закликав атакувати поліцію, штурмувати ворота і прориватися в ліси. За повстання

² Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.zwoje-scrolls.com/shoah/wgz03.jpg>

висловилися також «Дрор» і Шомрей. «Загальні сіоністи» виступили проти повстання (оскільки не були впевнені в успіху збройного виступу і вважали, що результатом стануть численні жертви) і запропонували вичікувати. В результаті, було прийнято пропозицію Бунда - вичікувати і звернутися до керівництва країн Заходу з проханням про допомогу. Після наради ліві прийняли рішення діяти самостійно. ППР звернулася із закликом до жителів гетто, внесеним у списки для «переселення» - роззброювати конвоїрів і тікати.

У серпні 1942 року варшавська організація ППР передала в гетто перший револьвер (у вересні 1942 року пострілами з цього револьвера був поранений шеф єврейської поліції варшавського гетто Юзеф Шерінській) . Загалом у період з 22 липня по 12 вересня 1942 року з гетто було вивезено близько 300 тисяч євреїв.

Мордехай Анелевич³

20 жовтня 1942 р. була створена Єврейська бойова організація (ŻOB), на чолі з Мордехаем Анелевичем, до складу якої увійшли активісти ППР «Дрор» і «Аківа». Загальна чисельність ŻOB складала близько 220-500 осіб. Єврейська бойова організація пропонувала залишатися в гетто і чинити опір, тоді як Єврейський бойовий союз планував покинути гетто і продовжувати дії в лісах.

У січні 1943 р. Єврейська бойова організація поширила відозву із закликом до боротьби⁴:

Всем евреям гетто!

22 января 1943 года исполнится шесть месяцев с начала депортаций из Варшавы. Все мы хорошо помним это время жестокого террора, когда 300 000 наших братьев и сестер были отправлены на смерть в лагерь уничтожения Трешлинка. Шесть месяцев мы живем под постоянным страхом смерти: неизвестно, что принесет грядущий день. Со всех сторон поступает информация об уничтожении евреев в Генерал-губернаторстве, в Германии, на оккупированных территориях. Мы слышим эти горькие новости и ждем, - каждый день и каждую минуту, - когда придет наш час. Сегодня мы должны понять: нацистские убийцы позволяют нам жить только потому, что стремятся использовать наш труд до последней капли

³ Фотоархів Яд Вашем. http://www.yadvashem.org/yv/ru/holocaust/about/chapter_7/images/resistance/06s.jpg

⁴ Електронний ресурс. Режим доступу:

http://www.yadvashem.org/yv/ru/holocaust/about/chapter_7/warsaw_uprising.asp

крови и пота, до последнего вдоха. Мы – рабы. А когда рабы не приносят пользы, их убивают. Каждый из нас должен понять это и твердо запомнить.

В последние недели ходят слухи о письмах, якобы, полученных от высланных из Варшавы евреев, которые будто бы находятся в трудовых лагерях под Минском или Бобруйском. Люди, не верьте этим сказкам! Их распространяют евреи, кто работает на гестапо. Хладнокровные убийцы стремятся к одной цели: успокоить еврейское население, чтобы следующая депортация прошла легко – минимум усилий и отсутствие потерь для немцев. Они не хотят, чтобы евреи подготовили себе убежища и начали сопротивляться. Евреи, не пересказывайте эти лживые истории!

Не помогайте [нацистским] агентам! Подлые гестаповцы оставляют их на десерт. Еврейские люди, час близок! Вы должны быть готовы к сопротивлению, не позволяйте сделать из вас овец, которых ведут на бойню. Ни один еврей не должен явиться к поезду. Кто не может участвовать в боевых действиях, должен сопротивляться пассивно – прятаться. Только что мы получили известия из Львова, что еврейская полиция сама подготовила депортацию 3 000 евреев. Это не должно повториться в Варшаве. Доказательство тому – убийство Лейкина. Сегодня наш девиз:

Каждый готов умереть, как человек!

На початок 1943 року в гетто залишалося, за оцінкою сучасних джерел, до 60 тисяч осіб - 35 тисяч осіб, що мали німецькі дозволи на проживання та близько 25 тисяч осіб, які не мали німецьких документів (в тому числі, осіб, які ухилились від реєстрації та перебували на нелегальному становищі) . Німці вважали, що населення гетто становить 56 тисяч чоловік (грунтуючись на статистиці, яку їм надав юденрат). На початок 1943 року жителі гетто отримали інформацію про те, що під виглядом «депортації на схід» їх відправляють у концентраційні табори для знищення. 18 січня 1943 повстанці зуміли зірвати другу хвилю депортації (замість 8000 жителів гетто, яких слід було депортувати за планом операції, німці зуміли депортувати лише 5-6 тисяч).

Хід повстання

Операція з ліквідації Варшавського гетто розпочалася о третій годині ночі 19 квітня 1943 р. Є припущення, що дата початку операції була пов'язана з початком єврейського свята Песах (увечері 19 квітня) або днем народження Гітлера (20 квітня) .

Загальне керівництво операцією здійснював бригаденфюрер СС, генерал-майор поліції Юрген Штрооп, в операції брало участь біля 2000 чоловік особового складу (співробітники СД, поліцейські, військовослужбовці вермахту і підрозділи СС). У розпорядженні нацистів було 82 кулемета і службові собаки. Загальна чисельність повстанців становила близько 1500 чоловік. Гетто було обнесено цегляною стіною заввишки близько 3 метрів (окремі ділянки стіни були заввишки до 3,5 м), в деяких місцях були встановлені загородження з колючого дроту. В результаті, німці почали наступ через головні ворота. Під організованим вогнем мешканців гетто, німці були змушені відступати з великими втратами. Повсталі почали знищення єврейських колабораціоністів (співробітників єврейської поліції варшавського гетто, інформаторів поліції та інших посібників). Після невдачі першого наступу Штрооп наказав затопити каналізаційну мережу .

Активну роль у проведенні повстання у Варшавському гетто взяли загони «Єврейської бойової організації» на чолі з Мордехаєм Анелевичем (загальною чисельністю кілька сотень людей) і загін «Єврейського Військового Союзу». У повстанні у Варшавському гетто активну участь з повного схвалення головних рабинів брали ультраортодоксальні євреї .

Символічною кульмінацією повстання стало встановлення біло-блакитних прапорів (через п'ять років такий прапор став прапором держави Ізраїль) та польського прапора на даху будинку на вулиці Муранівській, 17. Разом з бійцями «Єврейського Військового Союзу» в районі Муранівської площі у повстанні брала участь і польська група АК майора Генрика Іванського.

У наступні дні німці відмовилися від тактики прямого наступу. Вони використовували авіабомби та спеціальні групи паліїв, щоб спалити будинки гетто разом з повстанцями вщент.

8 травня 1943 р. есесівці захопили штаб-квартиру «Єврейської бойової організації». 10 травня 34 чол. вийшли з гетто через каналізаційні тунелі в результаті операції, яку організували і провели Симха Ротем (справжнє прізвище Ратайзер, підпільна кличка «Кажік») і Зигмунт Фрідріх.

На вулицях повсталого гетто⁵

Німецькі солдати арештовують євреїв під час повстання.⁶

У ніч з 13 на 14 травня радянські літаки завдали бомбового удару по об'єктах у Варшаві. Наліт тривав дві години, на казарми СС та інші військові об'єкти було скинуто близько ста тонн фугасних і запалювальних бомб. Хоча жертви були і серед євреїв, наліт викликав у них радість. У кількох місцях невеликі групи євреїв, користуючись ситуацією, намагалися пробитися під час нальоту з гетто. Деяким це вдалося.

Руїни Варшавського гетто⁷

На руїнах Варшавського гетто був залишений батальйон німецької поліції. Німці прочісували місцевість, перерізали останні водопровідні труби, отруювали всі виявлені резервуари і джерела води, закидали колодязі напівгнилими трупами, обливали гасом знайдені залишки їжі, підривали і завалювали дороги. Щодня вони засипали всі люки, але євреї, які мали намір втекти з гетто по каналізаційних трубах, ночами розкопували їх.

15 травня німці зруйнували на території гетто останні будинку, за винятком восьми будівель - німецьких казарм, госпіталю і в'язниці Павяк.

16 травня Штрооп офіційно оголосив про закінчення «великої акції» і почав відведення своїх сил. Того ж дня німці виявили великий бункер в будинку 38 на Свентоерській вулиці і, пустивши газ, змусили вийти 60 євреїв, що ховалися там.

⁵ Архів Яд Вашем. Режим доступу:

http://www.yadvashem.org/yv/ru/holocaust/about/chapter_7/images/warsaw_uprising/07s.jpg

⁶ Енциклопедія Голокосту. <http://www.ushmm.org/lcmedia/photo/lc/image/34/34050.jpg>

⁷ Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/images/Holocaust/g66.jpg>

Опір повстанців було зламано до кінця травня, але окремі бойові групи продовжували боротьбу все літо. Практично всі керівники повстання загинули.

З передсмертного листа Шмуеля Зігельбойма⁸

"Ответственность за истребление евреев в Польше лежит, прежде всего, на тех, кто его совершает, но опосредованно она лежит и на всем человечестве, на народах стран-союзниц и на их правительствах, которые до сих пор не предприняли никаких реальных действий, чтобы остановить это преступление. Будучи пассивными наблюдателями убийства миллионов беззащитных людей - измученных детей, женщин и мужчин - они разделили эту ответственность".

"...Я не могу жить и молчать, когда уничтожаются остатки польского еврейства, представителем которого я являюсь".

"Мои товарищи в Варшавском гетто пали с оружием в руках в последнем, геройском бою. Мне не дано было погибнуть подобно им, вместе с ними, но и мое место среди них, в этой братской могиле".

"Я хочу своей смертью выразить свой глубочайший протест против бездеятельности, с которой мир наблюдает за уничтожением еврейского народа, позволяет его уничтожить".

"Моя жизнь принадлежит еврейскому народу Польши, и я ее отдаю ему. Я страстно желаю, чтобы остатки миллионов польских евреев вместе с массами поляков дожили до освобождения, которое позволит им дышать в Польше, в мире свободы и социалистической справедливости, как возмещение за нечеловеческие страдания и мучения. И я верю, что такая Польша будет, и такой мир придет. Я уверен, что президент и глава правительства услышат мои слова, обращенные к ним, и что польское правительство немедленно начнет дипломатическую и пропагандистскую деятельность, направленную на спасение от уничтожения последних

⁸ Шмуель Зігельбойм був депутатом Польського Національного комітету в Лондоні від партії "Бунд". До цього він деякий час був членом юденрату у Варшавському гетто. Розчарований та вражений результатами Бермудської конференції 12 травня 1943 р. Зігельбойм покінчив життя самогубством, залишивши передсмертного листа.
http://www.yadvashem.org/yv/ru/education/documents/zigelboim_0543.asp

оставшихся в живых евреев Польши.

Я с благословением прощаюсь со всеми, кто был мне дорог и кого я любил".

Ш. Зигельбойм

Наслідки повстання

Повстання в Варшавському гетто стало одним з найбільших масових повстань у містах окупованої нацистами Європи. В ході боїв було вбито близько 7000 захисників гетто, ще 5-6 тисяч згоріли живцем. Після придушення повстання мешканці гетто, що залишилися (близько 56 тисяч чоловік), були відправлені в концтабори та табори смерті (більшість - у Треблінку).

Партизанський загін, який діяв у Люблінському воєводстві. Командир — Густав Алеф-Болковяк очолював у 1942 р. загони Гвардії Людової у Варшавському гетто. Фото 1944 р.⁹

Врятуватися з Варшавського гетто під час і після повстання змогли близько 3000 чоловік. Багато з тих євреїв, яким вдалося врятуватися з гетто (понад 1000 осіб), долучилися до партизанської боротьби та брали пізніше активну участь у Варшавському повстанні 1944 року.

Втрати нацистів, згідно зі звітом Ю. Штроопа, в період до завершення операції (16 травня 1943 року) склали 16 осіб убитими і 93 пораненими. Підпільна преса Варшави писала про 120, 300, 400, навіть про 1000 убитих.

Переважна частина польської громадськості стежила за подіями в гетто з гарячою симпатією. Польська підпільна преса багато писала про героїзм євреїв. Деякі поляки, пов'язуючи з боями у Варшавському гетто великі надії, готові були бачити в них початок загальнонаціонального повстання.

Одночасно натовпи поляків збиралися неподалік від стін гетто подивитися на палаючі вулиці, обвуглені тіла, що звисали з балконів, на живі смолоскипи на дахах. Німці не відганяли роззяв, а ті інколи вказували їм на

⁹ Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.memo.ru/history/getto/history/thumbnails/f028.jpg>

повстанців, що з'являлися в тому чи іншому місці за стінами гетто. Коли групі єврейських робітників вдалося, підкупивши німецьку охорону, перебратися на вулиці Лешно на «арійську сторону», поляки загнали їх назад в палаюче гетто.

Висновки

Повстання у Варшавському гетто було найбільшим єврейським виступом проти нацистів у роки Другої світової війни. Для його придушення нацистські війська витратили більше часу, ніж на завоювання всієї Польщі.

До свого руйнування це гетто було найбільшим з усіх, в яких нацисти тримали євреїв. Коли населення гетто досягло максимальної позначки, тут перебувало близько 500 тисяч чоловік (30% всього населення Варшави, які тіснилися на 2,4 % території міста). Однак нацисти дуже швидко скоротили чисельність жителів гетто. За перші півтора роки його існування тут померли від голоду 15 - 20 % його мешканців. До зими 1943 р. в гетто залишилися лише 60 тисяч чоловік. Решта (понад 400 тисяч) або загинули, або були відправлені в концтабори, де переважна більшість загинула.

В таких умовах ті, що залишилися в живих, вирішили вступити з нацистами в смертний бій. Повстання у Варшавському гетто було піднято без всякої надії на перемогу і зі слабкою надією залишитися в живих. Євреям майже нічим було битися з добре озброєними німецькими солдатами, а польське підпілля практично не надало жодної допомоги своїм співвітчизникам - євреям. Групам євреїв вдалося в процесі підготовки до повстання спорудити підземні бункери. 16 травня, через 27 днів після початку повстання, Штрооп заявив, що повністю ліквідував Варшавське гетто.

Героїчне повстання зазнало поразки. Воно, безсумнівно, було задалегідь приречене: кілька сотень пістолетів, гвинтівок і «коктейлі Молотова» (пляшки із запальною сумішшю) не могли зупинити регулярні війська, у розпорядженні яких були танки і станкові кулемети. Про повстання, однак, швидко дізналися у Європі та в цілому світі, і з тих пір воно служить джерелом натхнення для всіх євреїв. У своєму листі, таємно переправленому з гетто на четвертий день повстання, керівник повстання Мордехай Анелевич писав: «Головне - здійснилася мрія мого життя: я дожив до того дня, коли євреї в гетто встали на свій захист і повели боротьбу у всій її величі й славі».

Список використаних джерел та літератури

Алексеев В.М.. Варшавского гетто больше не существует. М.: «Звенья», 1998.

Альтман И. Жертвы ненависти. Холокост в СССР. 1941-1945. М.: «Совершенно секретно», 2002.

Альтман И. Еврейское сопротивление политике тотального геноцида. // Єврейський Опір в Україні в період Голокосту: Збірник наукових статей/ За ред. М.Тягло. – Дніпропетровськ: Центр «Ткума», 2004, с.9-46

Романовский Д. Партизаны-евреи в Польше. 1942–1945. //Лехаим, август 2010.

Этингер Я. Я. Еврейское сопротивление в годы Холокоста. Ч.І. Восточная Европа // Международная еврейская газета. – М.- В., № 7-8

Архів Яд Вашем. www.yadvashem.org

Єврейська віртуальна бібліотека. www.jewishvirtuallibrary.org

Енциклопедія Голокосту. www.ushmm.org/ru

Матеріали сайту МО «Мемориал» www.memo.ru/history/getto/